

АЛАНИ НА СІВЕРЩИНІ: ХОДУНЯ, ВОВНА, ОЛТАР

Стаття продовжує тему дослідження «Історичний контекст Обести: від Ємадикина до Коцупівки» у попередньому номері збірника. Якісно нового виміру надали проблеми обставини контактів аланських кочовиків IV-VI ст. з Далмацією і Римом. Найвірогідніше, саме алани мешкали в літніх катунях – сезонних селищах в Україні з назвами від основи Ходун-, Хотин-, – щоосені мігруючи до зимових катунів на теплому узбережжі Адріатики. Топонімічні контексти тем Хотин- (тобто назви сусідніх сіл, річок і урочищ) дали істотний приріст знань про міграції аланів у Наддніпрянщині й на Сіверщині.

Ключові слова: топонімія, контекст, алани, Сіверщина.

Генетична карта розподілу Y-гаплогруп за областями країн Європи свідчить, що степовики Наддніпрянщини, які належали до Y-хромосомної групи R1a, колись вторували шлях від Ужгорода до Пули в Далмації, і тому населення цієї смуги дотепер належить переважно до «скіфської» Y-гаплогрупи R1a [Тищенко 2012, 11]. Коли ж саме і хто з іранських наддніпрянців міг цим шляхом ходити? У фундаментальній праці П. Скока вміщено дані про розрізнення у Хорватії понять *селищ*, де жили слов'яни, і *катунів*, де лише зимували волохи [Skok, III, 607]. Ці відомості П. Скока стали підставою для пошуку сліду волохів і в топонімії України біля селищ з назвами від основи Хотун-/ Хотин- <(літній?) катун (пор. Хотуничі Чг, Ходунаївка Хк, Хотин Рв 3, Чв, Хотинь ІФ, См, також Катинь Ву, РФ). Слід справді було знайдено у вигляді не тільки реплік етноніма волохів, але й імен географічних об'єктів Далмації, зокрема, її островів [Tyshchenko 2012]:

▲ р. КОТУНька у с. Новородичі Рв Острог; **ВОЛОС**Ківці *волох-, МИЛЯТин о. Mlijet, ГРЕМ'ЯЧе planina Грмець; ▲ КАТИНе Льв Ст. Самбір: **ВОЛОШ**инове, ЯСЕНИця; СОЛЯНУватка Salona; ▲ ХОТИН Рв Рівне: **ВОЛОШ**ки, ЯСИНиничі; ШПАНів о. Šipan, УГЛИЩе о. Ugljan?, БОЯНівка г. Vojana, САВИчі г. Sava; ▲ ХОТЕНЬ Хм Ізяслав: **ВЛАШ**анівка, БЛИЖинці; УЛЯНівка о. Ugljan; ▲ ХОТИНЬ ІФ Калуш: **БОЛОХ**ів *в-, СТЕПАНівка о. Šipan?; ▲ ХОТИН Рв БЕРЕЗне *ос. брег- 'вовк': **БАЛАШ**івка *влаш-, ЯЦЬковичі *яс; МАЛУШка, МАЛинськ, ЯБЛУНне æmbalon; ЛЕВАЧі о. Leuka?; ▲ ХОТУНичі Чг Щорс: **ПЬЛОХ**ів *плх-, ЄЛІНе *алан, _ЛОСева Слобода *влох- ~ РОГІЗки Ragusa, БезУГЛівка о. Ugljan; ▲ ХОТИН Рв Радивилів: **ПЛЯШ**івка *плх-, СОЛОНів Salona, СЕСТРЯтин о. Sestrinj, КРУКи о. Krk, САВЧуки г. Sava; ▲ ХОТИН Чв рц: **БЛИЩАДЬ** *влощад, БОЧКІвці Вацька, ГРИНЯЧка planina Грмець; ▲ ХОТИНівка Жт КОРОСТень *Карст: **БУЛАХ**івка *волох-, бол. _ЛОСине Топило у с. Сарновичі; ГУЛЯНки о. Ugljan; ▲ ХОТИНЬ См Суми: **ЛОК**ня, ВІЛЬШанка, РОГІЗне Ragusa, КОРЧАківка о. Krk?, СТЕПАНівка о. Šipan? [АТП].

Так з'ясувалося, що волохи, сезонні мігранти

між Адріатикою і Дніпром, були й природженими транспортувальниками топонімів. В етнічній пам'яті хорватів волохи зафіксовані вже як романський народ, адже ознакою етнічної належності здавна була мова [Вольфрам, 32]: Vlah 'волох' «пастух романської народності, який живе в катуні» (пор. у Дечанському хрисулулі katun vlaš'ki, у народній пісні також čobanin vlaški). Це середньовічне значення згодом було перенесено на слов'ян (найчастіше сербів). Вук Караджич записав народне прислів'я «*O Turčine, za nevolju kume, a ti Vlaše, silom pobratime*» [Skok, III, 607.1]. Етнічну відмінність двох, здавалося б, дуже близьких південнослов'янських народів видно з інших приказок: «*Ni u moru mire, ni u Vlahu vire*» (Sinac, Lika), «*Ni u loncu suda, ni u Vlahu druga*» (Banja Luka, Bosna). Хто ж такий **лонас**?

Укр. *волох* 'румун' і пол. Włochy 'Італія' довго були трактовані як форми-нащадки кельтського етноніма Volcae 'вольки'. Однак це знання виявилось хибним, бо не враховувало добре відоме нам слово і поняття *волхви*. Як показано в окремому дослідженні, до засвоєння романської говірки *влахи* чи *волх-ви* були скіфами-парфянами (перс. pahl-awī) [Тищенко 2009а], одним з відгалужень яких у IV-V ст. стали й *алани*. Поширення назви парфян-волохів на Рим (у поляків) і на румунів (в українців) могло статися досить пізно, після IV ст., коли алани були залучені до оборони Риму [Бахрах; Алемань] і отримали для поселення землі колишньої Готії на лівому березі Дунаю: згодом там відома держава Валахія, одна з попередниць сучасної Румунії.

Наскільки лісостепова Сіверщина належала до теренів сезонних міграцій того кочового населення? Які ділянки нововиявленого алано-осетинського пласту топонімії Хорватії та прилеглих земель представлені у топонімії Сіверщини?

1. Передусім діагностичним виявляється *назва катуну* (волоського зимівника), не раз повторена у тутешній топонімії: ▲ ХОДУНья См Глухів: р. ХОДУНь katun л Свеси у с. Пустогород, ХОДИНе, БЕРЕЗа, ПідЛАНЬ ^УЛАНове *алан, ПОЛОШки, ДУНАєць Duna, БАРАНівка Baranua, КРАСноярськ Kras. Народна етимологія підмітила ознаку кочовиків «ходити, бродити», тому й «підкориговувала» основу katun до форми Ходун-. Звідси ще крок до відомої основи Годун-, – як не самого топоніма, то місцевого прізвища «Годун» з документів XVIII ст.

Саме слово хорв. katun походить з алб. katund 'село'; про інші приклади виявленого албанського сліду в топонімії Сіверщини вже йшлося – це назви кут. ПЕНДюрівка у с. Клишки См Шостка і сусіднього с. ЛУШники (пор. алб. pendë 'требля', Lushinjë 'приморський район Албанії'/ або *влош-) [Тищенко 2011, 219].

2. **Етнонім аланів**. За тривалий час побутування у середовищі іранців, тюрків і слов'ян цей етнонім зазнав дужерізних звукових перетворень, збережених

на карті в основах назв **ВОВна**, **УЛАНове** (на р. **ЛОКня**) **ПідЛАНь**, **ВІЛЬне Чг**, **ВІЛЬна Слобода**, **ЛЕНьків**, **ОЛИне**, **КАЛИНівка**, **КАЛИновець**.

З розглянутих десятків однокорених топонімів впливає така можлива послідовність історичних звукових перетворень: закриття голосного (основи **Олон-**, як у рос. *Олонец* 'аланець', **Улан-**); афреза (втрата ненаголошеного початкового а-: **Лан-**; пор. і хорв. **Лонас** з імовірного **olonas* 'аланець'); поява протетичного **В-** (Волноваха **Хк**, **Вільн-**); після західних мандрівок аланів [**Бахрах**] поява варіанта етноніма **Алан-** > **alain** **Ален-** (> **Олин-**), далі – протетичного **К-** (**Кален-**) з наступним пристосуванням у **Калин-**; звичайна в Україні вокалізація **-лн-** > **-вн-** (**Волн-** > **Вовна**, **Вовничі**, **Вовніги**). Така різноманітність форм-нашадків вказує на дуже довге перебування аланів на цих землях (Дж. Піан дель Карпіне згадує ще і 1246 р. алана Михея, «префекта міста Канева, сповненого лукавства і лихої вдачі») [Алемань, 213; Тищенко 2009, 90].

3. **Споріднені етноніми** і культурно-етнографічні ознаки аланів. До цієї підгрупи належать поняття «волохи, парфяни, Туран, амадоки, осетини». Як сказано, основа **Волох-/ Влах-** може вказувати на волхвів-парфян (пор. ур. *Вел. ВОЛОКа* під с. **Крупець**, **ЛУКнове**, с. **ЛОКня** См **Кролевець**, р. **ЛОКня** у с. **Уланове**; можливо, назва **ГЛУХів**), історично виправдане й сусідство споріднених назв від основи **парф.** **Парх-** = дперс. **Парт-** 'Парфія' (пор. с. **ПОРОХОнь**, ур. **ПАРАХОньське**). Причетність до скіфського кола назв сіл **СМАДИКине** (поруч **Ходине**) і **ТУРАНівка** (поруч **Олине**) докладно розглянуто у попередній статті. Етнонім осетинів (пор. р. *ОСота* у с. **Клишки**) відповідає літоп. *яси*, імовірними продовженнями якого є топооснови **Ясин-/ Ясен-**. Етнографічними ознаками аланів (і їхніх попередників сарматів) була деформація голів хлопчиків у ранньому віці (рис. 1; пор. назву с. **Тулиголове**), як і розміщення кибиток кружало навколо центрального майдану під час стоянок на катунах (пор. *Круглая Поляна* РФ поблизу від с. **Фотовиж**).

У зв'язку з виявленою тепер регулярно появою топонімічної основи **Глух-** в алановолоських контекстах заслуговує на увагу ще одна можливість її пояснення:

▲ **ГЛУХІВці** ← **влохів-*? Вн **Козятин**: **СЕСТРИНівка** о. *Sestrunj*, **ВОВЧИНець!** *balxon*; **ВЕРНИгородок** *Verona*; **КАШПЕРівка** **Aspar*, **МОЛОТківці**, **БЛопілля**, **БРОДецьке**, **ДУБІна** *дуван*, **МАЛішівка**, **КОРИТувате**, **БЛАЖівка** **влаш-*, **КРАСне** *Kras*, **ПЛЯХова** **плх-*; ▲ **ГЛУШківці** ← **влошків-* Хм **Ярмолинці**: **Круті БРОДИ**, **БАРАНівка** *Bagana*, **ГолоХВАСТИ**, **САВИНці**, **ЛЕХнівка!**, **ЯСЕНівка**; ▲ **ГЛУХОВець** ← **влохов-* Лв **Миколаїв**: **БРОДки!**; **ТРОСТЯНець**, **КРАСів** *Kras*, **ІЛІВ**; ▲ **ГЛУХОВичі** ← **влохов-* Лв **Пустомити**: **ЯМПІЛЬ** *ambal*, **МАЛинівка**, **ОБРошине**,

Штучно деформовані черепи аланів

ПОРШна **parx-*, **ПідСАДки**, **ХОРОСно** *Kras*, **ВІНЯВи** *гун-*, **РадВАНИ** *ван 'гун'*, **НАВАРІЯ** *Navaria*;

▲ **ГЛУШачі** **влош-* Пл **Решетилівка**: **ШИШАЦьке** *Siscia*; **КАЛЕНики** *alain*, **Підок** *Pod-*, **ПриВІЛЬне** *alan*, **ЯЦенки** *яс-*; ▲ **ГЛУШівка** **влош-* См **Лебедин**: **ВАСИЛІВка**, **СУПРУНИ** *Sopron*, **ЯСНОпілля** *ясин*, **ЯРОШі**, **САВЕНки** г. *Sava*, **ПАРФИЛИ** *Parth-*, **ГАЛУШки** **в-*, **СІРО.БАБине**, **ДРОЗДівщина** **Trst?*;

▲ **ГОЛУХу** [*Encarta*] **wołoch-* 113 C1 **Sieradz**: **BARTochów** *Parth-*, **WRÓblew** *Alpi Orobie*, **PRÓCHna** **parx-*, **DZIGORZew!!** *digori*, **BLASZki** **w-*, **WŁOCin**, **JASIONna**, **GLUSZyna**; ▲ **GLUSZyn** **włosz-* 131 BC2 **Wrocław**: **BRZEZinki**, **PROSZów**, **WŁOCHy**; ▲ **GLUCHów** **włoch-* 130 B1 2 **Wrocław**: **PRUSZowice**, **MALin**; **ŁOSice**, **KOBYLice**; ▲ **GLUCHów** **włoch-* 101 B1 **Siedlce**: **PRUSZyn** 3, **BARTków**.

Назви від основи **Глух-** відомі не тільки в Україні, де є 5 Глухових (**Лв 2**, **Жт 2**, **См**). Є вони в Росії, Білорусі, Чехії, Німеччині, а найпоширеніші у Польщі: 12 селищ **Gluchów** + 11 похідних. Від основи **GOŁUCH-** існує ще 9 топонімів: **Gołuch-ów** (2), **Gołusz-yn**, **-yce**, **-ki** (2), **-owice** (3). Близькі топооснови **Gluch-** і **Gołuch-** нагадують неповноголосну західнослов'янську і повноголосну східнослов'янську. Те, що вони синонімічні й розійшлися внаслідок звукової еволюції, видно з промовистої пари близьких сіл – **Глуховів** на пн. схід від **Кракова** біля м. **Кельце**, віддалених взаємно на 18 км. Один член пари має назву **Stary Gluchów**, тоді як інший (новіший) зберігає насправді давнішу форму **Gołuchów** [Тищенко 2006, 166-167]. Але принципово важливо, що сама словникова пара пол. *gluchy* ~ укр. *глухий* насправді непричетна до повноголосся (це не *krowa* ~ *корова*, *włos* ~ *волос*), і то є ознакою, що у топонімічній основі представлена насправді не ця лексема, а схожа за формою якась її попередниця.

Чи переконає прямолінійне пояснення назв **ГЛУШачі** Пл, **ГЛУХІВці** Вн? Чи засновник с. **ГЛУХОВець** Лв був «з глухого місця»? А **ГЛУШківці** Хм «лише глухуваті»? Чому ж так і не сказано? У назві **ГЛУХОВичі** Лв – патронімічний суфікс, доречніший в іменах не людей, а племен. На що вказує суфікс у назві села **ГЛУХІВщина** Чг? Чи

тепер уже глухі там не живуть? Чи це переселенці з Глухова і нізвідки більше? Про сумнівність спроб трактувати назву Глухів буквально (як «глухе місце, глухомань») вже писано у зв'язку з виявленням *скупчень* об'єктів з такими назвами в окремих районах, а також відсутністю їх, зокрема у Польщі, північніше від 51° пн. ш. – чи означає це, що там уже не було «глухих місць»? З іншого боку, причетність колись єдиної топооснови до повноголосся видно на прикладі назв *Голохово* Яросл., *Галочын* Віцебск, *Голухино* Перм, *Голыхино* Твер, *Голиши* Кострома. Вихідним звуковим комплексом для них усіх теж могло бути *волох-/ влох- по втраті розуміння його внутрішньої форми і закритті голосного о > у. Аналогічні вагання початкового складу відомі у топонімічній моделі *Волевачі* Чг ~ *Головачі* (пор. *Галавачы* Мінск, *Галавачы* Гомій, *Галовічы* Магілёў) або *Воловець* Зк ~ *Головецько* Льв, імовірно, *Голошина* ІФ – з давнішого *Волошина.

Виявлена тепер поява основи *Голух-/ Глух- в алано-волоських контекстах дає підставу припустити її розвиток з *волух-/ *влух-. При цьому вся ця група назв дістає задовільне пояснення: ГЛУХОВе Пл ~ ВОЛОХОВе Пл; ГЛУШівка См ~ ВОЛОХівка Хк; ГЛУШКОВе Пл ~ ВОЛОШКОВе Пл, Чв; ГЛУШКів ІФ, ГАЛУШКи См, -ине Хк ~ ВОЛОШКи Вл, Кг, Рв, лиман ВОЛОШКа Хс; ГЛУЩЕНКове Хк, ГАЛУЩИНці Тр ~ ВЛАЩИНці Тр, ВОЛОЩИНа Льв, – включно з моделлю ГЛУХІВ См, Жт, Льв ~ ВОЛОХІВ Яр Пл, Хк”.

Про нестійкість початкового складу цієї основи також свідчать дані Є. Поспелова: «ЛУХОВици, місто, рц, Моск. обл. Уперше згадане у XVI ст. як сільце *Глуховичи*... Згодом, до середини 1920-х рр. *Луховичи*, потім *Луховици*» [Поспелов, 248]. Немає підстав вважати, що такі вагання форми сталися тільки в цьому топонімі і що їх не могло бути в однокорених назвах (пор. і *Лушники* Пл, См, Łuchów PL, р. *Луцава* ІФ).

Таким чином, слід визнати явно перебільшеним упевнений тон пояснень на зразок «назва від антропоніма *Глухов* (тобто людини з таким ім'ям? – К.Т.) з суфіксом -ичи» [Поспелов, 248] або «назва у формі присвійного прикметника від прізвиська *Глух*, *Глухий*» [Поспелов, 119]. Цю категоричність слід послабити словами «очевидно, імовірно, напевно, мабуть», адже насправді це припущення не на документальних даних. Вони прагнуть надати нібито наукового статусу насправді ненауковій легенді, стихійно виниклій після забуття історичного контексту назви. На противагу цій наївній позиції, саме через брак історичних документів у пошуках альтернативних пояснень цієї групи назв залучено системні мовні зв'язки їхнього кореня – кельтські у g(wa)lowtŭ ‘навіс від дощу’ [Тищенко 2006, 166] або тепер парфянські у *влух-. Перевага саме у системності підходу, який дає поясненням опертя,

хоча питання й далі залишається відкритим.

4. Слід *гунів і аварів* цілком відповідає аланському часу. Назви історичного району Глухова РадІВОНівка (так на карті, тепер РодІОНівка) і с. РодІОНівка, Іонине (у місцевій вимові ІВОНине) уможливають виділення морфеми (і/и)вон-, яка може продовжувати етнонім гунів (пор. у скандинавському епосі: у Скїфії живуть аси і вани [Вольфрам, 163] (тобто яси і гуни). Сюди ж і назва р. ВНуди у с. Боровичі См С-Буда (монг. ол. uud ‘гуни’, пор. с. ОНут Чв). В інших областях України ці топооснови IV ст. збереглися у формах, ближчих до «звичайної» назви гунів (*Гуньки* Чг, Пл, *Гунька*, *Гунча* Вн, *Гуничі* Жт, *Гуньківка* Чг).

Сучасниками аланів були не лише гуни, а й їхні спадкоємці VI ст. авари. Виходить, тих часів мають сягати й назви сіл ОБРажіївка (пор. літоп. ОБР + тюрк. -жи- ‘морфема прикметника’), з протезою – гУБАРівщина, кУБАРеве, гОВОРунове (сюди ж і не раз згадуваний факт знахідки аварського скарбу в с. Фотовиж).

5. Реалії *військової демократії аланів*. Топооснови Alan- як вихідній темі дослідження цілком відповідали б ознаки аланського суспільного ладу «військової демократії» (А. Крістенсен, В. Абаєв): про нього відомо з епосу нащадків аланів – осетинів. Вищим виявом відваги у аланів були групові військові виправи по здобич – осет. *balc*. Учасник такої виправи звався *æmbal* або *æmbalon*, -an, де *æt-* префікс з дав.-іранс. ham- ‘спів-’ + bal ‘група’; пор. і поширене у степу арготичне слово *амбал* ‘здоровань, громило’. Виправу *balc* збирав ватажок-*balxon* (осет. хон-ун ‘скликати’). Суспільний ідеал тих часів втілений у понятті богатирів-*нартів*. Епос про цих «синів Сонця» відомий у всіх народів Кавказу; імена його головних героїв (*Хæтус*, *Batraz*, *Sajnæg-ældar*) походять з монгольської мови, що й зумовлює, за В. Абаєвим, етимологію слова *Nart* як ‘синів Сонця’ від монг. *nar* ‘сонце’ [Абаєв, I, 135, 133, 234; II, 160].

З перелічених понять у топонімії Сіверщини представлені: осет. *æmbal* – ЯМПІЛЬ, осет. *balc* – Сорокові БАЛЬЧики (конкурентне пояснення до запропонованого раніше алт. *baluk* ‘місто’), ім. ’я героя нартського епосу *Batraz* – ур. ПЕТРОСів яр у с. Уздиця (на схід від Сіверщини відоме с. *Нартово* під Курськом РФ), а також ОЛТАР, САЖалка, МАЛа Слобідка, МАЛинове См Кролевець, оз. МАЛинь біля Сейму.

▲ яр ПЕТР.УСів (= ПЕТРОСів [на карті], абаз. Peterez, інг. Pataraz, ос. Batraz) у с. Уздиця См Глухів: яр ШАЛІВщина ар. salib ‘хрест’?, ШАЛІГине salique?, ЄМАДИКине амадоки, ХОДИНе katun, ХОДУНя ^р. ХОДУНЬ л Свеси у с. Пустогород; БЛлокопитове, І^оОНИНе, РадІВОНівка, *Баранівка*, Фотовиж, УЛАНове алан, ПідЛАНЬ!, БОБ. ИЛІвка 2 Jubaba + Elia, ОБЛОЖки, ПОЛОШки Peļješac?, ХОТМИНівка (пор. яр ХОТИНСЬКИЙ Хк = Хотминской 1845

[СГУ, 593]), БЛла БЕРЕЗа, БЕРЕЗа **biræḡ** | **beræḡ** 'волк', ^БІЛове ^ГОДУНівка ^ШАКУТівщина, Сорокові БАЛЬЧики, БАНИчі бан?, КАЛІНівка, Сліпорід.

Про імовірне першоджерело основи Петрос- у словнику В.Абаєва зазначено: «Нартівське ім'я ос. *Batraz* (букв. «богатир ас») відоме також сусідам осетинів, кабардинцям, черкесам, інгушам: каб. *Batygez*, абазд. *Peterez*, інг. *Pataraz*» [Абаєв, I, 241]. Що до осет. *sæS* ун: *saS d* 'в'язнути, застрягати', то воно є медіальним відповідни-ком до активної форми цього дієслова *saS* ун 'садовити, саджати' [Абаєв, III, 55] і може бути залучене до пояснення топоніма Сажалка. Також перспективним є залучення до пояснення топооснови Мал- осет. *mal* 'море' з закономірним -л- на місці -р-.

Серед найцікавіших назв цієї групи – топонімічний слід осет. *ældar* 'князь' (букв. 'рукодержець', звідки слово запозичене до монгольської та мадярської мови). Ця топооснова виявлена нами далеко на заході в Італійських Альпах, у районі дислокації аланських допоміжних загонів кавалерії на службі в пізньому Римі [Бахрах, 51-58]. До ототожнення топооснови іт. *Altar-* з осет. *ældar* схиляють контексти відповідних топонімів – назви села *ALTARE SV* (*OLLANO*, *BOLZANETO*), трьох гір – *monte ALTARE VC* (~ *ALAGNA Valsesia*, *lago di CimALEGNA*, *Cima di JAZZI*, *JAZZI-Alp*, *IAZZA*), *monte ALTARE CS* (^*LONGobucco CS*, *San Benedetto ULLANO*, *TORANO*, *SCHIAVONEa*), *monte ALTARE CT* (*BALATA*, *RAGUSA*, *czo. STREPPen-OSa*), а також перевалу *col de l'Autaret* біля с. *Bellino CN* (м. *CHERSONO*) [It]. Латинським словом для вівтаря було *ara*, тоді як *altare* має християнські конотації, якими складно пояснити виникнення відповідних топонімів, зокрема назв гір.

Таким чином, топооснова іт. *ALTAR-* – найзахідніший прояв величезного східного ареалу схожих назв на шляхах аланів: вельми показовою тут є назва г. *OLTARI* у Хорватії (8 год. пішки від с. *Alan*); також *OLTARc* в Угорщині; *OŁTARZe* *Gołacze* і *OŁTARZew* у Польщі, *ОЛТАР* (=Уралово) См С-Буда; *АЛТАРЫ* РФ Морд., *АЛАТЫРЬ* Чув., *ОЛТАРЬ* Новосиб., *АЛТАРИК 2* Усть-Орд. Бур.-Монг.; *ALTAR 3* Афг. В заміні української назви *Олтар* була очевидна потреба, якої так і немає для трьох сибірських топонімів.

▲ *ОЛТАР* (=Уралово) См С-Буда: оз. **ЧЕМЕР**чиче; БЛлоУСівка, ЗЕЛЕНий Гай, ВасИЛІВка 2, **РОМ.АШ**кове, ПОРОХОНЬ парфян-, **КРАС**ичка Кгас, **КРАС**ноярське, ЧЕРВоне чорв, КАРПеченкове, БЕРІЗка, ЯСна Поляна яс; + **ВОВНА** алан См Шостка; + *ЛУН*ьове, **ТУРА**Нівка U См ЯМПІЛЬ *æmbal*; пор. ▲ бол. *ВІВТАР* у с. *КОПИЛ*я *ældar* + *hæmbal* Вл Маневичі: бол. *ЗабОЛО*Ки у с. *ЛИШН*івка *Lushinjë*, **КРАС**новоля, **КАРАС**ин Кгас, ЯБЛУНЬка 2 *æmbalon*, ОСниця 2 *as*, КОЛОДіі *skolot-*, **ВОВ**чицьк, ПоГУЛЯНка алан?/ о. *Uglian?*, СтарОСілля, **ВАРАШ** [Encarta], ЧЕРЕВАха чорв, КРИНичне.

6. Репліки **топонімів Хорватії**. Як з'ясувалося, ця група назв є органічною складовою аланського пласту топонімії. Конкретно йдеться про назву історичного району Крас/ Карс(т) на схід від Трієста (словен. *Kras*, іт. *Carso*, нім. *Karst*), назву с. Бачва на п-ові Істрія (хорв. *Vačva*), сусідньої затоки Кварнер (іт. *Quarnaro/ хорв. Kvarner*) і гір Грмеч (хорв. *Grmeč*) з багатими полонинними пасовиськами [Hrvatska]. Ці відповідності, звичайні у топонімії України й сусідніх земель, наявні також і на Сіверщині: **КРАС**ичка, **НЕКРАС**ове, **КРАС**нопілля, **КРАС**ноярське, **ФОРОС**товичі (з паралельних форм *Хворост-/ Корост-*), **БАЧІВ**ськ, **ГРЕМ**'Ячка^ **ГОВОРУ**нове. Зокрема, в околицях назв від топооснов *Kras-/ Kars-/ Chrost-* регулярно трапляються назви від основи *Gołuch-/ Głuch-* у Польщі:

▲ *GOŁUCHów* 111 A3 Kalisz: rz. **PROS**no, **LeNART**owice!, **GŁÓ**ski, **ŁASZ**kow, **ŁASZ**ew, **TUR**sko, **SZKUD**Ła, **WARSZÓ**Wka, *Korab*, **KARS**y, **ROMAN**ki; ▲ *GOŁUCHów* 156 C1 Busko-Zdroj: ^**WŁOSZ**owice, **JASIE**Ń; **CHRU**Ścice, **KARS**y, **BROD**y, **CHWA**Łowice; ▲ *GLUCHowice* 128 B1 Legnica: rz. **KACZA**Wa, **GOLISZ**ów, **CHRUST**nik; ▲ *GLUCHow* 53 B1 TORUŃ: **WARSZE**Wice, **KI**Jewo, **CHRUST**y **Karst**, **BART**Lewo, **BLACH**ta, **KOBY**Ly, **KRUS**in; ▲ *GOLUSZowice* 168 B2 **GLUB**czyce: **CHRÓ**STno, **KRAS**no, **LeNARC**ice!; ▲ *GLUCHów* 115 C1 **Łódź**: **ROMAN**ów, **Wola KUT**owa; **CHRUST**y 2; **GUT**ów 2, **RUSO**CINy; ▲ *GOŁUCHowice* 186 A2 Kraków: rz. **Wisła**, **LE**Ńcze, **CHRZĄ**stkowice, **RUSO**cice; + C23 **kASPR**ówka; ▲ *GLUCHów* 173 B3 Kraków: **GUN**ów, **CHRUSZCZ**yzna; **BOB**in, **PLAW**owice; ▲ *GOŁUCHowice* 171 A2 = 210 A5 Katowice: **Siewierz**, **CHRUSZCZ**o**BRÓD** **Karst**; ▲ *GLUCHów* 117 A23 Grojec: **LESZ**nowola, **JASIE**Niec, rz. **KRAS**ka; ▲ *GLUCHow* 89 A2 Poznań: ^**GOŁUS**ki, **PLE**Wiska, **NIEPR**uszewo, **KOBYL**niki, **CHWA**Liszewo, **KROS**no, **KROS**inko; ▲ *GLUCHów* 177 C2 Rzeszów: **LA**Ńcut, **ŁA**ka, **KRAS**ne; ▲ *GLUSZyn* 23 C2 Sejny: **KRAS**noPol, **ROMAN**owcy, **KRAS**ne, **BABA**ńce, **KRUSZ**nik; ▲ *GLUSZyn* 112 C2 Kalisz: ^**KRASZ**ewice, **WŁOCIN**, **GOD**ziesze, -szki; ▲ **GLAUCH**a 65 c Halle: **BRÖSA**, **KROST**itz/ **CHRÓ**Ścice, **BROD**au [PA].

7. **Римські реалії**. До аланського пласту назв входять і регулярно повторювані згадки Риму, лімесу (римського кордону), Дунаю, Верони: **РОМАН**ькове *roman-us*, **РО-МАШ**кове *Roma + as*, **ЛЕМЕШ**овка РФ *limes* (неподалік від Баранівки; назв від основи *Леміш-* в Україні є 9), **ДУНАС**ць *Duna*, **ВОРОН**іж *Verona*, **ВОРОН**ок РФ; до цієї групи географічно виправдано віднести й історично пізніший прототип назви с. **БАРАН**івка (пор. історичну область *Baranua* над Дунаєм у теперішній Угорщині).

Посилання

1. Абаєв В.И. Историко-этимологический словарь осетинского языка: В 5 т. – М.-Л., 1958-1995. – 448 с.
2. Алемань А. Аланы в древних и средневековых письменных источниках. – М., 2003. – 608 с.
3. АТП – Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. – К., 1973. – 816 с.

4. Бахрах Б.С. Аланы на Западе. – М., 1993. – 192 с.
5. Вольфрам Х. Готы. От истоков до середины VI века (опыт исторической этнографии). – СПб., 2003. – 564 с.
6. Поспелов Е.М. Географические названия мира. Топонимический словарь. – М., 2002. – 512 с.
7. СГУ – Словник гідронімів України. – К., 1979. – 783 с.
8. Тищенко К.М. Італія і Україна: тисячолітні етновні контакти. – К., 2009. – 192 с.
9. Тищенко К.М. Мовні контакти: свідки формування українців. – К., 2006. – 416 с.
10. Тищенко К.М. Парфія і волхви // Мови і культури у новій Європі: контакти і самотність. Збірник наук. доповідей. – К., 2009 а. – С. 628-638.
11. Тищенко К.М. Халіфат і сівера: топонімічний слід в Україні. – К., 2011. – 496 с.
12. Тищенко К.М. Генетична апробація студій словникових контактів і топонімії України. – К., 2012. – 48 с.
13. AP – Polska. Atlas samochodowy. Skala 1: 250 000. – Warszawa, 2002. – 346 с.
14. Encarta – The Microsoft Encarta Premium 2009. The Interactive Atlas/ e-product.
15. Hrvatska – Hrvatska, Slovenija, Bosna i Hercegovina. Autoatlas. – Marco Polo, 2009. – 88+16 с.
16. It – Italia in tasca. Atlante stradale 1: 500 000. – Novara, 1988. – 399 с.
17. Skok P. Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika: U 3 kn. – Zagreb, 1971-1988.
18. Tyshchenko K. Alanski sloj toponimije Hrvatske// 2. FEB. Knjiga sažetaka/ Urednica: M.Muhoberac. – Dubrovnik, 2012. – S. 158.

Тищенко К.Н. Аланы на Северщине: Ходуна, Вовна, Олтар

Статья продолжает тему исследования «Исторический контекст Обесты: от Емадыкина до Коцупиевки» в предыдущем номере сборника. Качественно новое измерение придало проблеме обстоятельства контактов аланских кочевников IV-VI вв. с Далмацией и Римом. Вероятнее всего, именно аланы жили в летних катунах – сезонных селениях в Украине с названиями от основы Ходун-, Хотин-, – каждую осень мигрируя к зимним катунам на теплом побережье Адриатики. Топонимические контексты тем Хотин- (названия соседних сел, рек и урочищ) дали существенный прирост знаний о миграциях аланов в Поднепровье и на Северщине.

Ключевые слова: топонимия, контекст, аланы, Северщина.

Tyschenko K.M. The Alanians in the Severia Region: Khodunia, Vovna, Oltar

The article continues the precedent paper «The Historical Context of the Obesta: from Yemadykyne to Kotsupiivka». The new quality of the study is due to the circumstances of the contacts of Alanian nomads in Dalmatia and Rome in the IV-VI cc. The most probable conclusion is that Alanians lived in summer «katuns» (season villages) which have in Ukraine the names derived from the stem Khodun-/ Khotyn- leaving them every autumn for winter «katuns» on the warmer Adriatic coast. The toponymical context of the place names from the stem Khotyn- in Ukraine (i. e. the names of the neighbour villages, rivers and localities) brought new knowledge about the migrations of the Alanians in the Circumdnieper area as well as in the Severia region.

Key words: toponymics, context, Alans, Severia.

22.03.2013 р.

О ВОЗМОЖНЫХ ЕГИПЕТСКИХ ИСТОКАХ ХРИСТИАНСКОГО ХРАМОВОГО ПРЕСТОЛА

Церковный (алтарный) престол, вначале объединенный с жертвенником в некое единое «литургическое устройство», происходит от полок для размещения мертвых тел. Таковой является «лавица Богородицы» в иерусалимской Гефсимании. Она была известна христианам со II в.н.э. Лавица в иерусалимской пещере Воскресения – «лавица Христа» - была открыта только равноапостольной августой Еленой в 325 г. Наиболее ранние «литургические устройства» в древнейших христианских храмах (жертвенник + престол) ставят по образу «лавицы Богородицы» (в Дурра Европос; в «пещере Апокалипсиса» на о.Патмос; в крымском пещерном храме Чилтер-Коба).

Ключевые слова: престол храма, ниши-аркасоли для бальзамирования, Чилтер-Коба в Крыму, Иерусалимская Гефсимания, склепы римского времени.

Мы изложили наблюдения о возможных прототипах *литургических устройств* [7, 52-53], свойственных наиболее ранним христианским храмовым престолом, встреченных в Таврике (Внутренняя гряда Крымских гор) [6] при авторских наблюдениях 2009 г., используя аналогии, имеющиеся в Святой земле Палестины. Наличие проточной системы из чашеобразного углубления и желоба-стока в престоле Ай-Тодорского (Чилтер-Коба) храма [19, 62-112, рис. 6-8], как и аналогичной более сложной проточной системы на обнаруженном в 2009 г. выносном камне-престоле у священного источника Хор-Хор в комплексе пещерного монастыря Чилтер-Коба [19, 62-112, рис. 9], требовало выяснения их генезиса, чему и посвящена настоящая работа.

Не исключено, что христианский престол (алтарь, жертвенник) [1, 175] был заимствован из святынь дохристианской древности, многие из которых относились к монотеистическому культу, во имя укрепления которого и произошло Сошествие Христа. Поэтому «христианство восприняло и сделало своими многие «формы» языческой религии не только потому, что это вечные формы религии вообще, а потому еще, что весь замысел христианства в том и состоит, чтобы все «формы» в этом мире не заменить новыми, а наполнить новым и истинным содержанием».

В первохристианские времена зримым образом престола являлась «лавица» в пещере Воскресения в Иерусалимском Анастасисе (храме Гроба Господня). Перефразируя Германа, патриарха Константинопольского [8, 393, сл.; 9, 291-456], св. Кирилл Туровской пишет: «Блажен и благословен тобою, Иосиф, приготовленный склеп... это уже не гробница, но Божий престол, небесный алтарь, покоище Духа Святого и ложе Небесного Царя...»